

**PRZEGLĄD ZACHODNIOPOMORSKI
ROCZNIK XXXII (LXI) ROK 2017 ZESZYT 3**

CEZARY OBRACHT-PRONDZYŃSKI

Gdańsk

**AKTYWNOŚĆ KULTUROWA KASZUBÓW NA ZIEMI BYTOWSKIEJ.
DOŚWIADCZENIA PRZESZŁOŚCI I STAN WSPÓŁCZESNY**

Słowa kluczowe: Kaszubi, aktywność kulturowa, ziemia bytowska

Keywords: Kashubians, cultural activity, Bytów land

Literatura poświęcona Kaszubom na ziemi bytowskiej jest już bardzo pokaźna. Zwykle jednak koncentrowano się w niej na takich zagadnieniach jak: procesy germanizacyjne¹, przekształcenia społeczne² i demograficzne³, migracje⁴,

---

¹ S. Gierszewski, *Walka o polskość ziemi bytowskiej w XIX–XX w.*, „Szczecin” 1957, nr 3.

² *Badania nad funkcjami i ludnością małych miast na Ziemiach Północnych (Olecko, Biskupiec, Bytów)*, red. L. Kosiński, Warszawa 1960.

³ S. Literski, *Rola małżeństw mieszanych w procesie integracji społecznej w latach 1945–1965 na przykładzie powiatu bytowskiego*, w: *Pomorze. Trudna ojczyzna?*, red. A. Sakson, Poznań 1996, s. 272–289; S. Literski, *Przemiany demograficzne i społeczne w powiecie bytowskim w latach 1945–1965*, „Rocznik Koszaliński” 1972, t. 8; S. Literski, *Przemiany demograficzne i społeczne w latach 1945–1969*, w: *Dzieje ziemi bytowskiej*, red. S. Gierszewski, Poznań 1972; zob. też W. Skóra, *Liczebność, rozmieszczenie i stan posiadania Kaszubów w powiecie bytowskim w dwudziestoleciu międzywojennym*, w: *Życie dawnych Pomorzan*, t. 2, red. W. Łysiak, Bytów–Słupsk 2003.

⁴ B. Pędzik, *Emigracja sezonowa Kaszubów Bytowskich w drugiej połowie XIX i pierwszej połowie XX w.*, „Łódzkie Studia Etnograficzne” 1986, t. 25, s. 59–67; C. Obracht-Prondzyński, „*Odwet na historii*”, czyli kaszubskie osadnictwo przygraniczne na Pomorzu Zachodnim po 1945 r., „*Nasze Pomorze*” 2000, t. 2, s. 159–176; K. Literska, *Migracje Kaszubów bytowskich do RFN w latach 1971–1975*, w: *Pomorze. Trudna ojczyzna?*, red. A. Sakson, Poznań 1995, s. 291–315.

dramatyczne doświadczenia z okresu drugiej wojny światowej⁵ czy też zmiany tożsamościowe⁶. Jeśli zaś dotyczyło w niej kwestii kulturowych, to przede wszystkim ograniczono się do tzw. kultury ludowej, a najlepszym tego przykładem jest ważna monografia Ryszarda Kukiera poświęcona właśnie Kaszubom bytowskim⁷.

Stosunkowo niewiele natomiast poświęcano uwagi aktywności kulturalnej miejscowych Kaszubów (za wyjątkiem okresu międzywojennego i zaangażowania w polski ruch narodowy⁸). Jest to w jakiejś mierze zrozumiałe, bowiem spoglądając na kaszubskie losy na tym obszarze można je zawrzeć w określeniu – peryferie peryferium. Tak się bowiem składa, że z perspektywy dominujących centrów kulturowych, politycznych i ekonomicznych (niemieckich i polskich) Kaszuby jako całość stanowiły obszar peryferyjny, ale w obrębie Kaszub z kolei ziemia bytowska bardzo długo była na marginesie głównych procesów kaszubskiego przebudzenia kulturowego w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku.

W pewnej mierze może to być nawet zaskakujące, zważywszy na to, że przecież w Bytowie mieliśmy do czynienia z pierwszymi oznakami rodzenia się nowych inicjatyw kulturalnych, związanych z początkami reformacji. Mowa tu oczywiście o postaci pierwszego pastora Szymona Krofeya⁹, który po ukończe-

---

⁵ K. Nadolny, *Z badań nad ludnością rodzimą w powiatach bytowskim i złotowskim województwa koszalińskiego*, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich” 1968, t. 19, s. 80–86; Z. Szultka, *Polacy z Pogranicza w więzieniach i obozach koncentracyjnych*, w: *Pogranicze i Kaszuby w latach terroru*, red. A. Czechowicz, Koszalin 1970; K. Melchert, B. Wilczewska-Ryżycka, *Gorycz kłęski i wyzwolenia. Bytów i okolice w lutym i marcu 1945 roku w faktach i wspomnieniach*, Bytów 2004.

⁶ J. Kucharska, *Kształtowanie się świadomości regionalnej i narodowej ludności kaszubskiej okolic Bytowa*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Ethnologica” 1985, z. 2.

⁷ R. Kukier, *Kaszubi bytowscy*, Gdynia 1968; zob. także: M. Bonowska, *Dawny folklor Ziemi Bytowskiej*, „Nasze Pomorze” 1999, t. 1; M. Kwaśkiewicz, *Medycyna ludowa na Ziemi Bytowskiej*, w: *Życie dawnych Pomorzan. Materiały z konferencji*, t. 1, red. W. Łysiak, Bytów–Poznań 2001; T. Siemiński, *Góra Zamkowa w Bytowie źródłem folklorystycznej inspiracji*, w: *V Konferencja Słowińsko-Kaszubska*, red. W. Łysiak, Poznań–Słupsk 1999.

⁸ Zob. K. Trzebiatowski, *Polska działalność oświatowa i kulturalna w powiecie bytowskim w latach 1918–1932*, „Rocznik Koszaliński” 1967, t. 3; S. Galikowski, *Szkolnictwo polskie w powiecie bytowskim w dwudziestolecu międzywojennym*, „Rocznik Koszaliński” 1968, t. 4.

⁹ Zob. J. Dąbrowa, *Kaszubski kancjonał Szymona Krofeya*, „Pomerania” 1986, nr 2; B. Konarski, „Przegląd Zachodniopomorski” 1994, nr 4, s. 209–213; Z. Szultka, *Pastor Szymon Krofey i jego familianci na wolnym sołectwie w Dąbiu*, w: *Studia archiwalne, historyczne, polityczne*, red. A. Czubiński, Szczecin 2003; E. Siatkowska, *Śpiewnik Szymona Krofeya (1586) wobec współczesnych mu wybranych polskich i łuzyckich kancjonałów luteranckich*, w: *Onomastyka i dialektologia: prace dedykowane prof. Ewie Rzetelskiej Feleszko*, Warszawa 1997, s. 219–227;

niu studiów w Wittenberdze (ok. 1570 r.) zaczął pełnić obowiązki bytowskiego duszpasterza, a jednocześnie nauczyciela w miejscowej szkole. To właśnie on w 1586 roku, dzięki poparciu ówczesnych książąt zachodniopomorskich Barnima X i Jana Fryderyka, wydał w Gdańsku *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera y ynszych nabożnich mężów z niemieckiego w Sławięsky ięzyk wilozone...*¹⁰ oraz prawdopodobnie w tym samym roku *Mały Katechizm*.

Obie pozycje wydane w „języku sławięńskim”, czyli w staropolszczyźnie z silnymi naleciałościami kaszubskimi, służyć miały kaszubskiej ludności wyznania ewangelickiego ze wschodniej części księstwa zachodniopomorskiego. Stały się też pierwszym, znakomitym pomnikiem piśmiennictwa kaszubsko-polskiego na Pomorzu Zachodnim oraz oznaką zdolności twórczych i adaptacyjnych środowiska kaszubskiego.

Dominującej pozycji kultury niemieckiej i rosnącej z czasem presji germanizacyjnej nie udało się zmienić, że na krótki okres (1637–1657) ziemia bytowska trafiła bezpośrednio we władanie Rzeczypospolitej. Chociaż z punktu widzenia przetrwania Kaszubów na tym terenie kluczowa okazała się częściowa rekatolizacja¹¹ oraz zrównanie prawne miejscowej szlachty ze szlachtą polską¹². Dzięki dwóm dekadom bezpośredniej przynależności do Rzeczypospolitej, katolicyzm na ziemi bytowsko-lęborskiej przetrwał, co odróżniało ten teren od pozostałych części Pomorza Zachodniego¹³. Szczególnie było to widoczne w południowo-wschodniej

---

zob. też K. Meyer, *Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde Bütow seit Einführung der Reformation bis zur Gegenwart*, Bütow 1929.

¹⁰ Krofey Simon, *Geistliche Lieder D. Martin Luthers und anderer frommer Männer. Duchowne piesnie D. Marcina Luthera y ynszych nabożnich mężow*, Danzig 1586, Nachdruck besorgt v. R. Olesch, Köln–Graz 1958.

¹¹ Zob. G. Gudelins, *Die Wiederherstellung des Katholizismus in Landen Lauenburg und Bütow nach 1637*, „Blätter für pommersche Kirchengeschichte” 1939–1941, t. 19–21; J. Siebke, *Die Gegenreformation im Lande Bütow*, Greifswald 1940; S. Librowski, *Zmaganie o katolickość i polskość Ziemi Bytowskiej i Lęborskiej*, „Nasza Przeszłość” 1958, t. 8; J. Kaiser, *Katolicka parafia w Ugoszczy w XVII–XVIII wieku*, w: *Życie dawnych Pomorzan*, t. 2...

¹² W. Odyniec, *Polskie starostwo (1637–1657)*, w: *Dzieje ziemi bytowskiej*, red. S. Gierszewski, s. 175 i n.; S. Gierszewski, *Sejmik lęborsko-bytowski pod władztwem brandenbursko-pruskim (1658–1777). Z dziejów walki o prawa szlachty*, w: *Między wielką polityką a szlacheckim partykularyzmem. Studia z dziejów nowożytnej Polski i Europy ku czci Profesora Jacka Staszewskiego*, Toruń 1993, s. 375–383; P. Panske, *Zur Geschichte des eingeborenen Adels im Lande Bütow*, „Baltische Studien” 1935, t. 37.

¹³ M. Dzięcielski, *Reformacja i kontrreformacja w dekanacie lęborskim*, „Studia Pelplińskie” 1997, t. 26.

części ziemi bytowskiej w zdecydowanej większości zamieszkałej przez ludność kaszubską.

Z czasem jednak ewangelicyzm przyczynił się do zduszenia rodzimych sił twórczych¹⁴, a jeśli jakieś wybitne jednostki w tym środowisku się pojawiały, to tworzyły wyłącznie w języku niemieckim (np. zupełnie zapomniany poeta Jacob Rudnick)¹⁵.

W drugiej połowie XIX i na początku XX wieku zaczęły się silniejsze wpływy polskiego ruchu narodowego, czego wyrazem było na przykład powstanie czytelnicy TCL w Ugoszczy (1887)¹⁶ oraz polskiego banku ludowego¹⁷. Na ziemię bytowską docierała też prasa polska. W powiecie bytowskim jednak, usytuowanym na wschodnich krańcach prowincji pomorskiej, wpływ kaszubskiego odrodzenia był stosunkowo niewielki, choć podkreślić należy, że ks. Ignacy Cyra, wywodzący się z podbytowskiego Rabacina został pierwszym prezesem Towarzystwa Młodokaszubów¹⁸.

Przełomem niewątpliwie były jednak wydarzenia lat 1918–1920 i wytyczenie nowej granicy państwowej, która pozostawiła sporą grupę ludności kaszubskiej po stronie niemieckiej. Już w rok po utworzeniu w 1922 roku Związku Polaków w Niemczech¹⁹, zaczęły się kształtować jego struktury na kaszubskim pograniczu. Gdy w 1923 roku powstała V dzielnica ZPwN, objęła ona trzy okręgi. Jednym z nich był okręg kaszubski, w skład którego wchodził powiat bytowski. Działo kilka kół, a najliczniejsze były w Ugoszczy, Osławie Dąbrowie i Studzienicach²⁰.

---

¹⁴ Zob. Z. Szultka, *Rola Kościoła ewangelickiego w procesie germanizacji ludności kaszubskiej wschodniej części Pomorza Zachodniego w XIX wieku*, „Studia Gdańskie” 1993, t. 9.

¹⁵ Urodził się w Bytowie w 1718 r., uczęszczał do gdańskiego gimnazjum akademickiego, studiował w Jenie i Halle, gdzie współtworzył lokalne środowisko literackie, zob. C. Schüddekopf, *Rudnick, Paul Jacob*, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, (1889), <http://www.deutsche-biographie.de/pnd138062099.html>.

¹⁶ J. Kęcińska, *Geografia życia literackiego na Pomorzu Nadwiślańskim 1772–1920. Polski i kaszubski krąg kulturowy*, Gdańsk–Słupsk 2003, s. 153.

¹⁷ J. Podrański, Z. Szultka, *W sprawie „Banku Ludowego w Bytowie” (1912–1939/1943), „Banku Ludowego w Ugoszczy” z siedzibą w Bytowie (1930–1934) – „Kasy Polskiej” w Bytowie (1934–1939/1943)*, „Rocznik Koszaliński” 1998, t. 28.

¹⁸ C. Obracht-Prondzyński, *Ksiądz Ignacy Cyra (1856–1914). Prezes Towarzystwa Młodokaszubów*, Bytów 2012.

¹⁹ Zob. A. Poniatowska, *Organizacja Związku Polaków w Niemczech*, w: *Związek Polaków w Niemczech w latach 1922–1982*, red. J. Marczewski, Warszawa 1987.

²⁰ J. Lindmajer, *Bytów w okresie republiki weimarskiej i rządów faszystowskich (1918–1945)*, w: *Historia Bytowa*, red. Z. Szultka, Bytów 1998, s. 275.

Najważniejszym przedsięwzięciem Związku, także o charakterze kulturowym, było uruchomienie szkół polskich²¹. Najpierw powołano do życia Związek Polskich Towarzystw Szkolnych oraz minowano na stanowisko kierownika towarzystwa w Bytowie Jana Bauera, pochodzącego rodem z Warmii i mającego już doświadczenie z działalności na terenie Złotowa²².

To między innymi dzięki jego staraniom stosunkowo szybko, bo już 3 lipca 1929 roku, otwarto pierwszą w powiecie bytowskim polską szkołę w Płotowie, do której początkowo uczęszczało 28 uczniów. Nauczycielem został Stanisław Ledóchowski, jednak gdy mu cofnięto prawo do nauczania na terenie państwa niemieckiego, szkoła została zamknięta (w 1932 r.)²³. Równie krótki był żywot szkoły w Osławie Dąbrowie – działała także między 1929 a 1932 rokiem²⁴, a jeszcze krótszy w Rabacinie (otwarto ją w czerwcu 1930 r., a zamknięto w maju 1932 r.)²⁵. Jediną szkołą, która przetrwała do czasu wojny była szkoła w Ugoszczy, którą otwarto 1 kwietnia 1930 roku w mieszkaniu Teodora Miszewskiego, nauczycielem został Leon Wysiecki²⁶.

O trudnych warunkach funkcjonowania tych szkół, naciskach na rodziców i niechętniej postawie wobec nich niemieckich urzędników napisano już wiele. Podobnie jak o procesie wytyczonym Janowi Bauerowi²⁷, w wyniku którego skazano go na 12 miesięcy więzienia, a w konsekwencji musiał też opuścić ziemię bytowską.

Ta seria szykan spowodowała, że po 1932 roku wyraźnie osłabła aktywność lokalnego środowiska kaszubskiego, choć różne formy działań kulturalnych (ruch

---

²¹ S. Galikowski, *Szkolnictwo polskie w powiecie bytowskim w dwudziestolecu międzywojennym*, „Rocznik Koszaliński” 1968, t. 4, s. 29.

²² S. Galikowski, *Położenie i walka ludności polskiej w latach 1918–1944*, w: *Dzieje ziemi bytowskiej*, red. S. Gierszewski, Poznań 1972, s. 322; tenże, *Jan Bauer bojownik o polskość ziemi bytowskiej*, „Zapiski. Koszalińskie” 1967, nr 3; W. Skóra, *Kaszubi i słupski proces Jana Bauera w 1932 roku. Z dziejów polskiego ruchu narodowego na Pomorzu Zachodnim (część I)*, Poznań–Słupsk 2016.

²³ J. Mazurek, *Szkoły polskie i losy ich uczniów w powiecie bytowskim w latach 1919–1975*, „Dzieje Najnowsze” 1975, nr 4, s. 103.

²⁴ S. Galikowski, *Położenie i walka ludności polskiej...*, s. 324–325.

²⁵ J. Mazurek, *Szkoły polskie...*, s. 103.

²⁶ L. Wysiecki, *Wspomnienia nauczyciela polskiej szkoły powszechnej w Ugoszczy na Kaszubach*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1983, z. 1, s. 102–106.

²⁷ K. Trzebiatowski, *Polska działalność oświatowa...*, s. 162.

śpiewaczy, kółko teatralne), głównie w kręgu młodzieży, były rozwijane do samego końca, do wybuchu wojny²⁸.

Tradycje tej aktywności, mimo niezwykle brutalnej polityki eksterminacyjnej władz niemieckich wobec miejscowych działaczy kaszubskich i polskich, przetrwały. Jest prawdziwym fenomenem społecznym, że niemal natychmiast po zakończeniu wojny kaszubskie życie kulturalne na ziemi bytowskiej rozkwitło. We wsiach powstawały liczne amatorskie zespoły teatralne i muzyczne. Jako przykład warto przywołać najbardziej bodaj znany zespół w Niezabyszewie, który pod kierownictwem Kaszubki „zza granicy”, Anny Gawron²⁹, powstał już w sierpniu 1945 roku. W tym samym czasie w Studzienicach kaszubski zespół regionalny zakładał Józef Sikorski – składał się on wyłącznie z miejscowych Kaszubów. Było to widoczne świadectwo tego, że kultura kaszubska przetrwała tu mimo germanizacji i mimo okrucieństwa wojny³⁰.

Specyfiką ziemi bytowskiej było jednak też to, że w tworzenie kultury kaszubskiej włączali się ludzie niemający żadnych kaszubskich korzeni. Na pewno największe zasługi ma na tym polu pochodzący z Kresów Stanisław Kawecki, z którego inicjatywy powstała w Bytowie najpierw grupa teatralna, następnie chór, balet, kapela. W końcu narodził się Zespół Pieśni i Tańca „Bytów”³¹.

---

²⁸ Literatura na ten temat i naukowa, i wspomnieniowa jest dość obszerna, zob.: W. Knosała, *Kaszuby ziemi bytowsko-łęborskiej*, „Jantarowe Szlaki” 1979, nr 2; też, *Z dziejów Kaszubów bytowskich: poczucie narodowe Kaszubów*, „Farmacja Pomorza Środkowego” 1997, nr 2, s. 34–38; też, *Polska kultura i oświata na Ziemi Bytowskiej w okresie 20-lecia międzywojennego*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1979, nr 3; też, *Utrwalić pamięć. O rodzinie Styp-Rekowskich z Płotowa, Gdańsk–Bytów* 1994; G. Czarnik, *Polski ruch młodzieżowy na Pograniczu i Kaszubach w latach 1919–1939*, Słupsk 1977; A. Czechowicz, „Głos Pogranicza” i „Głos Pogranicza i Kaszub”. *Zarys historii*, Koszalin 1970; *Książka i biblioteki w Złotowskiem i Bytowskiem*, red. A. Czechowicz, Koszalin 1976; W. Wrzesiński, *Z historii V Dzielnicy Związku Polaków w Niemczech (1923–1939)*, „Zapiski Koszalińskie” 1967, nr 8.

²⁹ H. Jaroszyk, *Artystyczny ruch amatorski na Ziemi Koszalińskiej*, w: *Koszalińskie w 20-leciu*, Poznań 1966, s. 289. Do 1966 r. zespół dał ponad 340 przedstawień na całych Kaszubach i poza nimi. O pracy A. Gawron zob. J. Ślipińska, „...że wa jesta Kaszëbji!”, „Głos Koszaliński” 1961, nr 72 oraz wzmiankę w *Sprawozdaniu Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Szczecinie za miesiąc X.1947*, w: *Źródła do dziejów Pomorza Zachodniego*, t. III, *Życie kulturalne w latach 1945–1949*, opr. K. Kozłowski, Szczecin 1989, s. 213 (o wystawieniu sztuki ks. L. Heyke August Szloga).

³⁰ Zob. *Wspomnienia* J. Sikorskiego w posiadaniu Jerzego Sikorskiego w Kołobrzegu (mps z załączonymi licznymi dokumentami i fotografiami obrazującymi funkcjonowanie zespołu od początku do połowy lat 60., brak nr kart).

³¹ S. Kawecki, *Zespół Pieśni i Tańca Ziemi Bytowskiej*, [w:] *Spoleczność Zrzeszona, 1956–1971*, Gdańsk 1971, s. 21–23; Z. Bukowski, *Bytów. Wszystko o...*, Bytów 1995, s. 130–131; J. Lissowski, *Kaszubski Zespół Pieśni i Tańca „Bytów”*, Słupsk 1977, s. 3–6.

Okres stalinizmu mocno ograniczył żywotność tych inicjatyw, jednak nie zniszczył ich całkowicie. Warto podkreślić, że w województwie koszalińskim w środowisku kaszubskim funkcjonowało w końcu 1951 roku pięć świetlic, z czego trzy znajdowały się w powiecie bytowskim – w Rekowiu, Tuchomiu i Studzienicach. Przy każdej działał zespół teatralny, a w Tuchomiu ponadto chór, zaś w Studzienicach – zespół taneczny. W repertuarze wszystkie one miały też utwory kaszubskie³². Nadal działał też zespół w Bytowie, skupiający głównie kaszubską młodzież z podbytowskich wsi³³.

Zasadniczy przełom przyniósł polski Październik. Powstało wówczas Zrzeszenie Kaszubskie, którego oddział szybko został utworzony także w Bytowie³⁴. Najważniejszym wydarzeniem, w które zaangażowani byli członkowie bytowskiego Zrzeszenia był zlot bojowników o polskość ziemi bytowskiej, który odbył się 18 maja 1958 roku, dokładnie w 35 rocznicę utworzenia V Dzielnicy Związku Polaków w Niemczech³⁵. Uczestniczyło w nim ponad 600 osób, a przedwojenni działacze zostali odznaczeni wysokimi odznaczeniami państwowymi, co było choć symbolicznym zadośćuczynieniem za lata krzywd i zniewag³⁶.

Inną ważną inicjatywą podjętą w 1958 roku było wystąpienie do władz z wnioskiem o utworzenie muzeum w Bytowie, którego załączkiem miały być właśnie eksponaty zgromadzone na majowy zlot byłych działaczy ZPwN³⁷. Na realizację tego postulatu trzeba było czekać kilkanaście lat.

Dodać jeszcze należy, że 1 marca 1959 roku w Studzienicach J. Sikorski reaktywował zespół kaszubski, który pierwotnie działał pod jego kierownictwem w pierwszych latach powojennych³⁸. Była to w pewnej mierze odpowiedź na arty-

---

³² Archiwum Państwowe w Koszalinie, Prezydium WRN, sygn. 4604, *Sprawozdanie Wydziału Kultury – Prezydium WRN w Koszalinie po linii działalności świetlic autochtonicznych*, 31.12.1951, k. 175-177.

³³ *Decydują ludzie*, Rj 1951, nr 14, s. 1.

³⁴ Więcej zob. C. Obracht-Prondziński, *Na kaszubskich rubieżach. Szkic o bytowskim oddziale Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego*, Bytów–Gdańsk 2007, s. 29–46.

³⁵ J. Kiedrowski, *Jubileusz Bytowa*, „Kaszëbë” 1958, nr 10, s. 1, 3.

³⁶ B. Okoniewska, *Rozwój społeczny i gospodarczy*, w: *Historia Bytowa...*, s. 418.

³⁷ *Powinno powstać muzeum*, „Kaszëbë” 1958, nr 20, s. 6. Wcześniej o tym pomysle pisał R. Kukier, *Czy w Bytowie powstanie Muzeum Zachodnio-Kaszubskie?*, „Kaszëbë” 1958, nr 5. Niestety, już kilka numerów później pisano: „z powodu braku funduszków na remont zamku, projekt ten spalił na panewce. Bogate materiały etnograficzne, dokumenty świadczące o polskości tych ziem, zabytkowe księgi, ciekawe wykopaliska – wszystko to pokrywa kurz w prywatnych pomieszczeniach” (*Co z muzeum?*, „Kaszëbë” 1959, nr 13, s. 7).

³⁸ Zob. wspomnienia J. Sikorskiego zachowane w zbiorach Jerzego Sikorskiego w Kołobrzegu.

kuł Ireny Piotrowskiej w „Kaszëbach”, która pisała bardzo krytycznie o rozwoju życia świetlicowego i folklorze:

Najgorzej pod tym względem przedstawia się sytuacja w powiecie bytowskim, najbardziej na południowy-zachód wysuniętym obszarze Kaszub. Sztuka ludowa jest tu głównie reprezentowana przez haft kaszubski. Obecnie w Kłęczynie i Tuchomiu odbywają się kursy haftu dla dziewcząt, zorganizowane dzięki staraniom bytowskiego oddziału ZK. Podobne kursy od czasu do czasu organizuje u siebie w p. Styp-Rekowska w Płotowach.

Jeśli chodzi o zespoły amatorskie, to jedynie Niezabyszewo zyskało sobie szerszy rozgłos w powiecie. Poza nim istnieją również zespoły pieśni i tańca w Tuchomiu i Kłęczynie. Jednak ich praca zakrojona jest zaledwie na miejscową skalę.

Nic więc dziwnego, że gdy do Bytowa nadeszło z Gniezna pismo, w którym proszono o przysłanie kaszubskiego zespołu pieśni i tańca (w ramach wymiany kulturalnej między powiatami) ojcowie miasta Bytowa byli w poważnym kłopotcie.

Dalej autorka pisała o różnych planach reaktywowania zespołu, czemu miała służyć nawet specjalna uchwała Prezydium PRN. Ponieważ nic z tego nie wyszło, dziennikarka apelowała: „właśnie Zrzeszenie powinno pomóc obecnie w reaktywowaniu regionalnego zespołu pieśni i tańca”³⁹. J. Sikorski podolał temu wyzwaniu.

Przebudzenie popaździernikowe dość szybko minęło. Działalność oddziału ZKP zanikła, stosunkowo niewiele było też nowych inicjatyw. Był to jednak czas, gdy funkcjonowały nadal teatry ludowe, np. w podbytowskim Niezabyszewie i Płotowie⁴⁰. Kwitło także hafciarstwo⁴¹, a niewątpliwie wydarzeniem było nakręcenie filmu o Kaszubach bytowskich przez Zofię Ołdak⁴².

Najbardziej jednak znane w tym okresie były bytowskie „Jarmarki Folklorystyczne”. W latach 1973–1987 odbyło się 12 edycji tej imprezy, która była

³⁹ I. Piotrowska, *Aby nie wyschła oaza*, „Kaszëbë” 1959, nr 1, s. 6.

⁴⁰ Np. w 1975 r. wystawiały *Szczęście* A. Łajming, B. Sychty *Spiące wojsko* oraz inscenizację poetycką pt. *Pomión zwónów*, zob. *Folklor kaszubski na scenie*, „Głos Koszaliński”, 20.03.1975; *Nowe inscenizacje teatralne w bytowskim*, „Pomerania” 1975, nr 2, s. 35; szerzej o tym zob. T. Zubrzycka, *Działalność kaszubskich zespołów amatorskich we wsiach okolic Bytowa*, „Łódzkie Studia Etnograficzne” 1988, t. 27, s. 85–103.

⁴¹ D. Wachowska, *Haft kaszubski we wsiach okolic Bytowa*, „Łódzkie Studia Etnograficzne” 1988, t. 27, s. 25–40.

⁴² Zob. „*Alfabet kaszubski*” – film o trwaniu, „Pomerania” 1986, nr 12, s. 29–30 (film dokumentalny o Kaszubach bytowskich i ich trwaniu przy rodzimej kulturze i polskości).

wówczas największą prezentacją folkloru kaszubskiego na Pomorzu Środkowym⁴³.

Lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte XX wieku to również czas realizacji niezwykle ważnych inicjatyw muzealnych, bez których kultura kaszubska w powiecie bytowskim prezentowałaby się znacznie ubożej. Inicjatywę Zrzeszenia Kaszubskiego z 1958 roku podjął kilka lat później Ryszard Kukier, prowadzący wówczas badania etnograficzne na Ziemi Bytowskiej i Gochach, oraz Stanisław Kawecki, wcześniej działacz ZK, Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich i jednocześnie kierownik Wydziału Kultury Prezydium Powiatowej Rady Narodowej (dalej: PPRN) w Bytowie⁴⁴. We wrześniu 1962 roku utworzono społeczny Komitet Organizacyjny⁴⁵, który do 1972 roku zgromadził 1640 obiektów z terenu powiatu bytowskiego.

Oficjalnie Muzeum Zachodniokaszubskie utworzono uchwałą PPRN z 8 czerwca 1971 roku⁴⁶, a rozpoczęło ono działalność od 1 stycznia roku następnego⁴⁷. Początki były jednak bardzo trudne – obiekty były praktycznie nieskatologowane, odbudowa zamku ciągnęła się latami, co wymuszało gnieźdzenie się w prowizorycznych pomieszczeniach, brakowało magazynów muzealnych. Pisano o tym nieustannie w sprawozdaniach i protokołach pokontrolnych (dot. muzeów)⁴⁸ oraz w licznych artykułach⁴⁹. Sytuacja muzeum ustabilizowała się ostatecznie dopiero na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku, gdy zakończono

---

⁴³ Dokumentacja prasowa i fotograficzna jarmarków znajduje się w kolejnych tomach „Kroniki MDK w Bytowie”.

⁴⁴ I. Skrzypek, *Organizacja nowych placówek muzealnych na terenie województwa koszalińskiego*, „Koszalińskie Zeszyty Muzealne” 1971, t. 1, s. 145.

⁴⁵ Archiwum Państwowe w Słupsku, Prezydium PRN w Bytowie, sygn. 629, *Protokół z konferencji w sprawie powołania Komitetu organizacyjnego Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie*, k. 4–6.

⁴⁶ Tamże, k. 167–168.

⁴⁷ Zob. I. Skrzypek, *Z historii muzealnictwa środkowopomorskiego*, „Koszalińskie Zeszyty Muzealne” 1997, t. 21, s. 29–31; J. Kopydłowski, *Organizacja i powstanie muzeum*, „Nasze Pomorze” 2000, t. 1, s. 15 i n.

⁴⁸ Zob. np. archiwum Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie, t. MB 70, *Protokół z kontroli wewnętrznej Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie z dnia 7.06.1973*, brak nr kart. Zalecenia dotyczące pełnego opracowania zbiorów i wpisania ich w odpowiednie księgi inwentarzowe powtarzały się przez następne lata.

⁴⁹ Przykładowo *Jakie będzie muzeum w Bytowie*, „Głos Koszaliński”, 28.03.1973; J. Rudnik, *Zamek w nowej roli*, „Głos Pomorza”, 21.03.1979; *W kręgu rusztowań i niemocy*, rozm. z P. Cieleckim, „Pomerania” 1980, nr 1–2, s. 1–2.

odbudowę i adaptację części zamkowej przeznaczonej na jego siedzibę⁵⁰. Odtąd można z powodzeniem twierdzić, że jest to placówka z najlepszymi warunkami lokalowymi na Kaszubach, dysponująca największą kolekcją współczesnej sztuki ludowej Kaszub.

Na początku lat siedemdziesiątych XX wieku pojawił się także pomysł utworzenia skansenu w Sominach⁵¹, ale prócz postawienia w 1974 roku tzw. zagrody owczarza niedaleko zabytkowego drewnianego kościółka, nie uczyniono dalszych kroków celem rozwinięcia tego obiektu i utworzenia skansenowskiego oddziału Muzeum Zachodniokaszubskiego⁵². Zagroda po remoncie od kilka lat jest udostępniana do zwiedzania, a opiekę nad nią sprawuje obecnie gmina Studzienice.

Inny pomysł na muzeum typu skansenowskiego dotyczył wówczas zagrody Styp-Rekowskich w Płotowie. Niestety, nie został on zrealizowany, a materiały po rozebranych dworcu rodzinnym w ciągu lat uległy dewastacji i rozproszeniu. Kilka lat temu pojawił się pomysł na rewitalizację tej idei, ale już w innym wydaniu. Bytowskie muzeum rozpoczęło odtwarzanie zagrody Styp-Rekowskich od postawienia budynku gospodarczego z przeznaczeniem na otwarte magazyny muzealne, salę wystaw czasowych oraz miejsce realizacji animacji kulturowej i edukacji muzealnej. Obiekt został otwarty we wrześniu 2014 roku i od tego czasu z powodzeniem realizowane są w nim założone funkcje, przede wszystkim jako miejsce spotkań, organizacji wystaw (prezentowana jest tu też niewielka wystawa o rodzinie Styp-Rekowskich i historii wsi Płotowo), ale też stały punkt na trasie zwiedzania tych wszystkich, którzy są zainteresowani historią pogranicza kaszubsko-polsko-niemieckiego. Obecnie zagroda funkcjonuje jako oddział Muzeum Zachodniokaszubskiego⁵³.

Przywołując Płotowo należy podkreślić, że paradoks sytuacji w okresie PRL-u polegał też na tym, że po 1956 roku w sferze działań oficjalnych miejscowe,

---

⁵⁰ Z. Majerowski, *Długie urzędowanie muzeum Kaszubów*, „Głos Pomorza” 1990, nr 256, s. 6.

⁵¹ O założeniach zob. U. Dalska, J. Sienkiewicz, *Zabytkowa zagroda kaszubska w Sominach*, „Litera” 1971, nr 9, s. 22–23.

⁵² Najpierw pisano artykuły pod charakterystycznymi tytułami: *Zagroda pasterska atrakcją dla turystów*, „Głos Koszaliński”, 15.02.1971. Potem zaczęto stawiać pytania: *Jaki będzie skansen w Sominach*, tamże, 19.09.1972. Wreszcie po kilku latach z sarkazmem pisano o zapuszczeniu tych obiektów muzealnych: *Komu się marzy „kurna chata”*, „Głos Pomorza” 1981, nr 97; zob. też J. Sienkiewicz, *Z problematyki badań kultury ludowej i ochrony tradycyjnej architektury wiejskiej na Pomorzu Środkowym*, „Aca Scansenologica” 1990, t. 6, s. 17–18.

⁵³ <http://muzeumbytow.pl/plotowo>.

przedwojenne tradycje polonijne były przez lokalne władze wręcz hołubione. Świadectwem może być nie tylko odsłonięcie w 1958 roku tablicy poświęconej pamięci Jana Bauera, ale nade wszystko odsłonięcie wielkiego obelisku poświęconego bojownikom o wolność i polskość ziemi bytowskiej (22.07.1964)⁵⁴, nadanie miejscowemu liceum ogólnokształcącemu imienia Bojowników o Wolność i Polskość Ziemi Bytowskiej oraz utworzenie i otwarcie Muzeum Szkoły Polskiej w Płotowie 3 października 1979 roku⁵⁵, której to uroczystości towarzyszyła sesja z okazji 50-lecia szkolnictwa polskiego na ziemi bytowskiej⁵⁶.

Z całą pewnością na kondycję kulturową Kaszubów na ziemi bytowskiej wpłynęła jednak bardzo silnie emigracja do Niemiec. W wyniku porażki powojennej polityki integracyjnej znaczna część miejscowych Kaszubów wyjechała w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku do Niemiec. Według ustaleń Karoliny Literskiej z powiatu bytowskiego w latach 1971–1973 wyemigrowało 290 rodzin, tj. 1224 osoby. Z samego Bytowa pochodziło 120 rodzin. Zdecydowanie przeważali ludzie młodzi i w średnim wieku (poniżej 50 lat)⁵⁷. Migracje te trwały także później, po podpisaniu traktatu Schmidt-Gierek w 1975 roku⁵⁸, ale również po wprowadzeniu stanu wojennego, a szczególnie w końcówce lat osiemdziesiątych.

Mimo tej niesprzyjającej sytuacji, kaszubskie życie kulturalne rozwijało się. W Bytowie i kilku wsiach okolicznych działały cały czas zespoły folklorystyczne (najślawniejszy z pewnością był zespół z Jasienia). W połowie lat osiemdziesiątych XX wieku został także z powodzeniem reaktywowany bytowski oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, który stał się wraz z muzeum i Miejskim

---

⁵⁴ M. Kwaśkiewicz, *Rozmaitości o kulturowym obliczu miasta – bytowskie pomniki*, „Nasze Pomorze” 2003, t. 5, s. 191–195.

⁵⁵ P. Cielecki, *Polska szkoła w Płotowie*, „Jantarowe Szlaki” 1981, nr 4, s. 10–11; tenże, *Narodziny muzeum w Płotowie*, tamże, s. 32–34; *W pierwszej szkole – muzeum*, „Pobrzeże” 1979, nr 1, s. 26–27.

⁵⁶ Zob. *W 50-lecie szkolnictwa polskiego na ziemi bytowskiej*, „Głos Pomorza”, 4.10.1979.

⁵⁷ K. Literska, *Migracje Kaszubów bytowskich...*, s. 297. Nieco inaczej ujmuje to H. Rybicki, podając, że tylko z Ugoszczy od 1971 do 1981 r. na ok. 600 stałych mieszkańców wyjechało przeszło 100 osób, w większość starszych, zob. H. Rybicki, *Z badań nad polską ludnością rodzimą Pomorza Zachodniego*, w: *Polska ludność rodzima na Ziemiach Zachodnich i Północnych po wojnie świątowej*, cz. 2, red. R. Rauziński, S. Senft, Opole 1990, s. 66.

⁵⁸ W. Przeździecka, *Wpływ migracji na zmiany liczby ludności województwa śląskiego w latach 1970–1977*, „Koszalińskie Studia i Materiały” 1980, nr 1, s. 97–109.

Domem Kultury głównym animatorem kaszubskich działań w społeczności lokalnej⁵⁹.

Zmiana polityczna jaka nastąpiła po 1989 roku niewątpliwie zmieniła dynamikę ruchu kaszubskiego na tym terenie. W gronie działaczy kaszubskich pojawiło się wielu nowych animatorów, którzy wsparli osoby zajmujące się od dawna kulturą kaszubską. Dzięki temu pojawiło się wiele cennych inicjatyw, spośród których należy wymienić przede wszystkim zainicjowany w 1993 roku Przegląd Twórczości Regionalnej Dzieci i Młodzieży. Przez pewien okres obejmował on swoim zasięgiem nawet powiaty kościerski i kartuski.

Przeglądy służą przede wszystkim podtrzymaniu i popularyzacji tradycyjnej twórczości, która na terenie bytowskim ma swoich mistrzów w osobach np. Czesława Marczaka (zm. w 1998 r.), Ingi Mach, Henryka Lepaka czy też młodszych – Piotra Jankę, Gabrielę Recę (z Tuchomia).

Fenomen kultury kaszubskiej na terenie ziemi bytowskiej polega jednak na tym, że nie trwa ona wyłącznie w dawnych formach. Być może właśnie tutaj rodzą się najciekawsze projekty związane z tworzącą się kaszubską kulturą popularną⁶⁰. Warto przywołać choćby wydanie pierwszej kaszubskiej powieści science fiction pt. *Nalazlé w Bětowie*, pierwszego kaszubskiego kryminału (*Kòmuda*), autorstwa Piotra Dziekanowskiego, redaktora naczelnego „Kuriera Bytowskiego”, czy też wydanie kilku komiksów w języku kaszubskim (pierwszym, oryginalnym, a nietłumaczonym, był wydany w Bytowie komiks pt. *Szczenia Swiãców*) oraz przygotowanie mini-gier w języku kaszubskim⁶¹.

Należy także wskazać ważne działania teatralne (Biesiadę Teatralną realizowaną przez 20 lat w Parchowie czy obecnie BytOffSky Festival), a przede wszystkim unikatowe przedsięwzięcia muzyczne – na przykład poszukiwania muzyczne wywodzącego się z Bytowa Dawida Martina⁶², a przede wszystkim projekty realizowane przez Jaromira Szroedera, z którego inicjatywy bytowskie muzeum w ramach projektu Cassubia Incognita wydało na CD najstarsze zachowane nagrania pieśni kaszubskich ze Zbiorów Fonograficznych Instytutu Sztuki

⁵⁹ C. Obracht-Prondzyński, *Na kaszubskich rubieżach...*, s. 75 i n.

⁶⁰ C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubska kultura popularna: tożsamość na sprzedaż czy przyjemność wyróżniania się?*, w: *Antropologiczne inspiracje. Księga Jubileuszowa dla Ewy Nowickiej*, red. B. Bossak-Herbst, M. Głowacka-Grajper, M. Kowalski, Warszawa 2013, s. 198–207.

⁶¹ <http://www.bytow.com.pl/gry>.

⁶² D. Martin, *Ruch folklorystyczny a „wynajdowanie tradycji” w kaszubskiej muzyce ludowej*, „Nasze Pomorze” 2009, t. 11, s. 251–259.

PAN w Warszawie⁶³. W ślad za płytą przygotowano spotkania teatralno-filmowe⁶⁴, w ramach których młodzi ludzie przygotowali etiudę teatralną inspirowaną odkrytą muzyką. Najdonioślejszym jednak efektem było zainicjowanie festiwalu Cassubia Cantat⁶⁵. Od 2011 roku zrealizowano już kilka edycji, a po każdej ukazuje się płyta z oryginalnymi nagraniami archiwalnymi oraz współczesnymi aranżacjami tych utworów realizowanymi w bardzo różnej stylistyce. Jest to przykład czegoś, co można by nazwać „odpominaniem” w kulturze, a jednocześnie poszukiwaniem nowej formuły twórczości muzycznej⁶⁶.

W realizowanych na ziemi bytowskiej działaniach muzycznych, teatralnych, literackich, plastycznych⁶⁷ i innych widać, jakie występuje twórcze napięcie między pielęgnacją dawnych tradycji a kulturą eksperymentu i poszukiwań.

To napięcie widać też w lokalnej kulturze pamięci, którą bytowskie środowisko kaszubskie współtworzy⁶⁸. Wystarczy przywołać takie fakty, jak odsłonięcie tablicy poświęconej Szymonowi Krofeyowi⁶⁹, ks. Ignacemu Cyrze, ks. Janowi Hinzowi w Studzienicach czy też Edmundowi Wnuk-Lipińskiemu. Ważnym elementem kaszubskiej kultury pamięci w wariantcie bytowskim jest nawiązywanie do tradycji ruchu polskiego z okresu międzywojennego, czego przykładem są obchody kolejnych rocznic (np. powstania ZPwN – w 1993 r.⁷⁰

---

⁶³ W. Frankowska, *Cassubia incognita?*, „Nasze Pomorze” 2009, t. 11, s. 261–266.

⁶⁴ http://www.pomorskie.eu/pl/kultura/aktualnosci/2009/bytow_cassubia_incognita_spotkanie_teatralno_filmowe (4.10.2011).

⁶⁵ Opis projektu www.kaszubi.pl/files/5085Cassubia_Cantat_opis_projektu.doc (4.10.2011).

⁶⁶ C. Obracht-Prondzyński, J. Borzyszkowski, *Problemy ochrony dziedzictwa kulturowego Kaszub (z pieśnią i muzyką nie tylko w tle)*, „Acta Cassubiana” 2012, t. 15, s. 99–124.

⁶⁷ Mowa tu o poszukiwaniach nowych rozwiązań i inspiracji plastycznych, które służą tworzeniu ciekawych elementów etnodesignu, które następnie sprzedawana są w sieci sklepów pn. *Kaszëbszi Króm*.

⁶⁸ C. Obracht-Prondzyński, *Kultura pamięci kaszubskiego pogranicza. Specyfika ziemi bytowskiej*, w: *Kultura pamięci. Studia i szkice*, red. A. Chlewicka, T. Kawski, Bydgoszcz 2013, s. 194–211; *Bytów – wielokulturowość zapisana w przestrzeni. Znaki dawne – nowe praktyki*, w: *Małe miasta w czasach płynnej ponowoczesności*, red. E. Nowina-Sroczyńska, T. Siemiński, Pruszcz Gdański–Bytów 2014, s. 169–196

⁶⁹ C. Obracht-Prondzyński, *Na kaszubskich rubieżach...*, s. 103 i n. Odsłonięcie odbyło się w 1992 r. podczas wydarzeń towarzyszących II Kongresowi Kaszubskiemu. Tego też dnia zainicjowano tradycję organizacji Kaszubski Sobót, która nadal jest kontynuowana, P. Dziekanowski, *Dzień kaszubski w Bytowie*, „Kurier Bytowski”, 11.06.1992, s. 12.

⁷⁰ „Lud polski się nie da...”, „Głos Pomorza”, 26.03.1993, s. 6; zob. też B.M., „Kaszuby Polskę stanowią”, „Kurier Bytowski”, 25.03.1993, s. 7.

i w 2003 r.⁷¹ czy uczestnictwa miejscowych Kaszubów w Kongresie Polaków w Berlinie w 1938 r.⁷²), zorganizowanie w Bytowie w 2009 roku ogólnopolskiej konferencji poświęconej działalności narodowej Polaków w Niemczech okresie międzywojennym⁷³, odsłonięcie tablicy poświęconej Księdzu Rodakowi Józefowi Styp-Rekowskiemu w Niezabyszewie z 1994 roku⁷⁴, a przede wszystkim odsłonięcie pomnika poświęconego polskości Kaszub bytowskich, które odbyło się przy okazji obchodów 650 rocznicy nadania praw miejskich w 1996 roku⁷⁵.

Jednocześnie w tym kontekście należy podkreślić, że Kaszubi na ziemi bytowskiej funkcjonują w środowisku wielokulturowym i fakt ten ma ogromne znaczenie dla podejmowanych tu działań⁷⁶. Jako przykłady można podać organizację w bytowskim muzeum wystawy o wielokulturowości ziemi bytowskiej i towarzyszącej jej konferencji (2011 r.), jak również będący pokłosiem tego projekt – Bytów czterech kultur⁷⁷. Innym świadectwem jest wydanie kaszubsko-ukraińskiej książki kucharskiej czy też silna obecność wątków wielokulturowych w realizowanych przez oddział ZKP we współpracy z innymi instytucjami Bytowskich Forach Animatorów Kultury.

Dzisiaj z całą pewnością można stwierdzić, że bytowskie środowisko kaszubskie jest bardzo aktywne w sferze kulturowej, nie boi się podejmować nowych inicjatyw i kreować innowacyjnych przedsięwzięć, obrazujących zdolności twórcze Kaszubów.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Koszalinie.

Prezydium WRN, sygn. 4604.

Archiwum Państwowe w Słupsku.

---

⁷¹ C. Obracht-Prondzyński, *Na kaszubskich rubieżach...*, s. 102.

⁷² Zob. K. Sławski, *Rocznica Kongresu*, „Głos Kaszëb”, 27.03.1998, s. 6.

⁷³ *Działalność narodowa Polaków na północnym pograniczu polsko-niemieckim w dwudziestoleciu międzywojennym*, red. Z. Romanow, Bytów–Pruszcz Gdański 2010.

⁷⁴ Zob. J. Borzyszkowski, *Ksiądz Rodak Józef Styp-Rekowski*, „Pomerania” 1989, nr 11.

⁷⁵ *Narodowi służą...*, „Głos Pomorza”, 8.07.1996, s. 1; G.P., *Poświęcenie pomnika*, „Kurier Bytowski”, 11.07.1996, s. 7.

⁷⁶ *Kaszubi a wielokulturowość ziemi bytowskiej*, „Nasze Pomorze” 2011, nr 13, s. 161–192.

⁷⁷ Zob.: www.bytow4kultur.pl; *Losy różne, miejsce wspólne. W krainie wielu: kultur, języków i... smaków*, red. C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk–Bytów 2012.

Prezydium PRN w Bytowie, sygn. 629.

Archiwum Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie.

MB 70.

Źródła publikowane

Krofey S., *Geistliche Lieder D. Martin Luthers und anderer frommer Männer. Duchowne pieśni D. Marcina Luthera y ynszych nabożnich mężow*, Danzig 1586, Nachdruck besorgt v. R. Olesch, Köln-Graz 1958.

Sprawozdanie Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Szczecinie za miesiąc X.1947, w: *Źródła do dziejów Pomorza Zachodniego*, t. III, *Życie kulturalne w latach 1945–1949*, oprac. K. Kozłowski, Szczecin 1989.

Literatura

„Alfabet kaszubski” – film o trwaniu, „Pomerania” 1986, t. 12.

B.M., „Kaszuby Polskę stanowią”, „Kurier Bytowski”, 25.03.1993.

Badania nad funkcjami i ludnością małych miast na Ziemiach Północnych (Olecko, Biskupiec, Bytów), red. L. Kosiński, Warszawa 1960.

Bonowska M., *Dawny folklor Ziemi Bytowskiej*, „Nasze Pomorze” 1999, t. 1.

Borzyszkowski J., *Książd Rodak Józef Styp-Rekowski*, „Pomerania” 1989, t. 11.

Bukowski Z., *Bytów. Wszystko o...*, Bytów 1995.

Cielecki P., *Narodziny muzeum w Płotowie*, „Jantarowe Szlaki” 1981, nr 4.

Cielecki P., *Polska szkoła w Płotowie*, „Jantarowe Szlaki” 1981, nr 4.

Co z muzeum?, „Kaszëbë” 1959, nr 13.

Czarnik G., *Polski ruch młodzieżowy na Pograniczu i Kaszubach w latach 1919–1939*, Słupsk 1977.

Czechowicz A., „*Głos Pogranicza*” i „*Głos Pogranicza i Kaszub*”. *Zarys historii*, Koszalin 1970.

Dalska U., Sienkiewicz J., *Zabytkowa zagroda kaszubska w Sominach*, „Literary” 1971, nr 9.

Dąbrowa J., *Kaszubski kancjonał Szymona Krofeya*, „Pomerania” 1986, nr 2.

Decydują ludzie, Rj 1951, nr 14.

Działalność narodowa Polaków na północnym pograniczu polsko-niemieckim w dwudziestoleciu międzywojennym, red. Z. Romanow, Bytów–Pruszcz Gdański 2010.

Dziewanowski P., *Dzień kaszubski w Bytowie*, „Kurier Bytowski”, 11.06.1992.

Dzięcielski M., *Reformacja i kontrreformacja w dekanacie lęborskim*, „Studia Pelplińskie” 1997, nr 26.

Folklor kaszubski na scenie, „Głos Koszaliński”, 20.03.1975.

Frankowska W., *Cassubia incognita?*, „Nasze Pomorze” 2009, nr 11.

G.P., *Poświęcenie pomnika*, „Kurier Bytowski”, 11.07.1996.

- Galikowski S., *Jan Bauer bojownik o polskość ziemi bytowskiej*, „Zapiski. Koszalińskie” 1967, nr 3.
- Galikowski S., *Położenie i walka ludności polskiej w latach 1918–1944*, w: *Dzieje ziemi bytowskiej*, red. S. Gierszewski, Poznań 1972.
- Galikowski S., *Szkolnictwo polskie w powiecie bytowskim w dwudziestolecu międzywojennym*, „Rocznik Koszaliński” 1968, t. 4.
- Gierszewski S., *Sejmik łęborsko-bytowski pod władztwem brandenbursko-pruskim (1658–1777). Z dziejów walki o prawa szlachty*, w: *Między wielką polityką a szlacheckim partykularyzmem. Studia z dziejów nowożytnej Polski i Europy ku czci Profesora Jacka Staszewskiego*, Toruń 1993.
- Gierszewski S., *Walka o polskość ziemi bytowskiej w XIX–XX w.*, „Szczecin” 1957, nr 3.
- Gudelins G., *Die Wiederherstellung des Katholizismus in Landen Lauenburg und Bütow nach 1637*, „Blätter für pommersche Kirchengeschichte” 1939–1941, nr 19–21.
- Jaki będzie skansen w Sominach*, „Głos Koszaliński”, 19.09.1972.
- Jakie będzie muzeum w Bytowie*, „Głos Koszaliński”, 28.03.1973.
- Jaroszyk H., *Artystyczny ruch amatorski na Ziemi Koszalińskiej*, w: *Koszalińskie w 20-leciu*, Poznań 1966.
- Kaiser J., *Katolicka parafia w Ugoszczy w XVII–XVIII wieku*, w: *Życie dawnych Pomorzan*, t. 2, red. W. Łysiak, Bytów–Słupsk 2003.
- Kaszubi a wielokulturowość ziemi bytowskiej*, „Nasze Pomorze” 2011, nr 13.
- Kawecki S., *Zespół Pieśni i Tańca Ziemi Bytowskiej*, w: *Społeczność Zrzeszona, 1956–1971*, Gdańsk 1971.
- Kęcińska J., *Geografia życia literackiego na Pomorzu Nadwiślańskim 1772–1920. Polski i kaszubski krąg kulturowy*, Gdańsk–Słupsk 2003.
- Kiedrowski J., *Jubileusz Bytowa*, „Kaszëbë” 1958, nr 10.
- Knosała W., *Kaszuby ziemi bytowsko-łęborskiej*, „Jantarowe Szlaki” 1979, nr 2.
- Knosała W., *Polska kultura i oświata na Ziemi Bytowskiej w okresie 20-lecia międzywojennego*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1979, nr 3.
- Knosała W., *Utrwalić pamięć. O rodzinie Styp-Rekowskich z Płotowa*, Gdańsk–Bytów 1994.
- Knosaa W., *Z dziejów Kaszubów bytowskich: poczucie narodowe Kaszubów*, „Farmacja Pomorza Środkowego” 1997, nr 2.
- Komu się marzy „kurna chata”*, „Głos Pomorza” 1981, nr 97.
- Kopydłowski J., *Organizacja i powstanie muzeum*, „Nasze Pomorze” 1999, nr 1.
- Książka i biblioteki w Złotowskiem i Bytowskiem*, red. A. Czechowicz, Koszalin 1976.
- Kwaśkiewicz M., *Medycyna ludowa na Ziemi Bytowskiej*, w: *Życie dawnych Pomorzan. Materiały z konferencji*, t. 1, red. W. Łysiak, Bytów–Poznań 2001.
- Kwaśkiewicz M., *Rozmaitości o kulturowym obliczu miasta – bytowskie pomniki*, „Nasze Pomorze” 2003, nr 5.

- Kucharska J., *Kształtowanie się świadomości regionalnej i narodowej ludności kaszubskiej okolic Bytowa*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Ethnologica” 1985, z. 2.
- Kukier R., *Kaszubi bytowscy*, Gdynia 1968.
- Librowski S., *Zmaganie o katolickość i polskość Ziemi Bytowskiej i Łębskiej*, „Nasza Przeszłość” 1958, t. 8.
- Lindmajer J., *Bytów w okresie republiki weimarskiej i rządów faszystowskich (1918–1945)*, w: *Historia Bytowa*, red. Z. Szultka, Bytów 1998.
- Lissowski J., *Kaszubski Zespół Pieśni i Tańca „Bytów”*, Słupsk 1977.
- Literska K., *Migracje Kaszubów bytowskich do RFN w latach 1971–1975*, w: *Pomorze. Trudna ojczyzna?*, red. A. Sakson, Poznań 1995.
- Literski S., *Przemiany demograficzne i społeczne w powiecie bytowskim w latach 1945–1965*, „Rocznik Koszaliński” 1972, t. 8.
- Literski S., *Przemiany demograficzne i społeczne w latach 1945–1969*, w: *Dzieje ziemi bytowskiej*, red. S. Gierszewski, Poznań 1972.
- Literski S., *Rola małżeństw mieszanych w procesie integracji społecznej w latach 1945–1965 na przykładzie powiatu bytowskiego*, w: *Pomorze. Trudna ojczyzna?*, red. A. Sakson, Poznań 1996.
- Losy różne, miejsce wspólne. W krainie wielu: kultur, języków i... smaków*, red. C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk–Bytów 2012.
- „Lud polski się nie da...”, „Głos Pomorza”, 26.03.1993.
- Majerowski Z., *Długie zarządzanie muzeum Kaszubów*, „Głos Pomorza” 1990, nr 256.
- Martin D., *Ruch folklorystyczny a „wynajdowanie tradycji” w kaszubskiej muzyce ludowej*, „Nasze Pomorze” 2009, t. 11.
- Mazurek J., *Szkoły polskie i losy ich uczniów w powiecie bytowskim w latach 1919–1975*, „Dzieje Najnowsze” 1975, nr 4.
- Melchert K., Wilczewska-Ryżycka B., *Gorycz klęski i wyzwolenia. Bytów i okolice w lutym i marcu 1945 roku w faktach i wspomnieniach*, Bytów 2004.
- Meyer K., *Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde Bütow seit Einführung der Reformation bis zur Gegenwart*, Bütow 1929.
- Nadolny K., *Z badań nad ludnością rodzimą w powiatach bytowskim i złotowskim województwa koszalińskiego*, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich” 1968, t. 19.
- Narodowi służą...*, „Głos Pomorza”, 8.07.1996.
- Nowe inscenizacje teatralne w bytowskim*, „Pomerania” 1975, nr 2.
- Obracht-Prondzyński, *Bytów – wielokulturowość zapisana w przestrzeni. Znaki dawne – nowe praktyki*, w: *Małe miasta w czasach płynnej ponowoczesności*, red. E. Nowina-Sroczyńska, T. Siemiński, Pruszcz Gdański–Bytów 2014.
- Obracht-Prondzyński C., Borzyszkowski J., *Problemy ochrony dziedzictwa kulturowego Kaszub (z pieśnią i muzyką nie tylko w tle)*, „Acta Cassubiana” 2012, t. 15.

- Obracht-Prondzyński, *Kaszubska kultura popularna: tożsamość na sprzedaż czy przyjemność wyróżniania się?*, w: *Antropologiczne inspiracje. Księga Jubileuszowa dla Ewy Nowickiej*, red. B. Bossak-Herbst, M. Głowacka-Grajper, M. Kowalski, Warszawa 2013.
- Obracht-Prondzyński C., *Ksiądz Ignacy Cyra (1856–1914). Prezes Towarzystwa Młodokaszubów*, Bytów 2012.
- Obracht-Prondzyński C., *Kultura pamięci kaszubskiego pogranicza. Specyfika ziemi bytowskiej*, w: *Kultura pamięci. Studia i szkice*, red. A. Chlewicka, T. Kawski, Bydgoszcz 2013.
- Obracht-Prondzyński C., *Na kaszubskich rubieżach. Szkic o bytowskim oddziale Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego*, Bytów–Gdańsk 2007.
- Obracht-Prondzyński C., „*Odwet na historii*”, czyli kaszubskie osadnictwo przygraniczne na Pomorzu Zachodnim po 1945 r., „*Nasze Pomorze*” 2000, t. 2.
- Okoniewska B., *Rozwój społeczny i gospodarczy*, w: *Historia Bytowa*, red. Z. Szultka, Bytów 1998.
- Odyniec W., *Polskie starostwo (1637–1657)*, w: *Dzieje ziemi bytowskiej*, red. S. Gierszewski, Poznań 1972.
- Panske P., *Zur Geschichte des eingeborenen Adels im Lande Bütow*, „*Baltische Studien*” 1935, t. 37.
- Pędzik B., *Emigracja sezonowa Kaszubów Bytowskich w drugiej połowie XIX i pierwszej połowie XX w.*, „*Łódzkie Studia Etnograficzne*” 1986, t. 25.
- Piotrowska I., *Aby nie wyschła oaza*, „*Kaszëbë*” 1959, nr 1.
- Podralski J., Szultka Z., *W sprawie „Banku Ludowego w Bytowie” (1912–1939/1943), „Banku Ludowego w Ugoszczy” z siedzibą w Bytowie (1930–1934) – „Kasy Polskiej” w Bytowie (1934–1939/1943)*, „*Rocznik Koszaliński*” 1998, t. 28.
- Poniatowska A., *Organizacja Związku Polaków w Niemczech*, w: *Związek Polaków w Niemczech w latach 1922–1982*, red. J. Marczewski, Warszawa 1987.
- Powinno powstać muzeum*, „*Kaszëbë*” 1958, nr 20.
- Przeździecka W., *Wpływ migracji na zmiany liczby ludności województwa słupskiego w latach 1970–1977*, „*Koszalińskie Studia i Materiały*” 1980, nr 1.
- Rudnik J., *Zamek w nowej roli*, „*Głos Pomorza*”, 21.03.1979.
- Rybicki H., *Z badań nad polską ludnością rodzimą Pomorza Zachodniego*, w: *Polska ludność rodzima na Ziemiach Zachodnich i Północnych po wojnie światowej*, cz. 2, red. R. Rauziński, S. Senft, Opole 1990.
- Schüdekopf C., *Rudnick, Paul Jacob*, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, 1889, <http://www.deutsche-biographie.de/pnd138062099.html>.
- Siatkowska E., *Śpiewnik Szymona Krofeya (1586) wobec współczesnych mu wybranych polskich i łżyckich kancjonalów luterzańskich*, w: *Onomastyka i dialektologia: prace dedykowane prof. Ewie Rzetelskiej Feleszko*, Warszawa 1997.

- Siebkę J., *Die Gegenreformation im Lande Bütow*, Greifswald 1940.
- Siemiński T., *Góra Zamkowa w Bytowie źródłem folklorystycznej inspiracji*, w: *V Konferencja Słowińsko-Kaszubska*, red. W. Łysiak, Poznań–Słupsk 1999.
- Sienkiewicz J., *Z problematyki badań kultury ludowej i ochrony tradycyjnej architektury wiejskiej na Pomorzu Środkowym*, „Aca Scansenologica” 1990, t. 6.
- Skrzypek I., *Organizacja nowych placówek muzealnych na terenie województwa koszalińskiego*, „Koszalińskie Zeszyty Muzealne” 1971, t. 1.
- Skrzypek I., *Z historii muzealnictwa środkowopomorskiego*, „Koszalińskie Zeszyty Muzealne” 1997, t. 21.
- Skóra W., *Kaszubi i słupski proces Jana Bauera w 1932 roku. Z dziejów polskiego ruchu narodowego na Pomorzu Zachodnim (część 1)*, Poznań–Słupsk 2016.
- Skóra W., *Liczebność, rozmieszczenie i stan posiadania Kaszubów w powiecie bytowskim w dwudziestolecie międzywojennym*, w: *Życie dawnych Pomorzan*, t. 2, red. W. Łysiak, Bytów–Słupsk 2003.
- Sławski K., *Rocznica Kongresu*, „Głos Kaszëb”, 27.03.1998.
- Szultka Z., *Pastor Szymon Krofej i jego familianci na wolnym sołectwie w Dąbiu*, w: *Studia archiwalne, historyczne, polityczne*, red. A. Czubiński, Szczecin 2003.
- Szultka Z., *Polacy z Pogranicza w więzieniach i obozach koncentracyjnych*, w: *Pogranicze i Kaszuby w latach terroru*, red. A. Czechowicz, Koszalin 1970.
- Szultka Z., *Rola Kościoła ewangelickiego w procesie germanizacji ludności kaszubskiej wschodniej części Pomorza Zachodniego w XIX wieku*, „Studia Gdańskie” 1993, t. 9.
- Ślipińska J., „...że wa jesta Kaszëbji!”, „Głos Koszaliński” 1961, nr 72.
- Trzebiatowski K., *Polska działalność oświatowa i kulturalna w powiecie bytowskim w latach 1918–1932*, „Rocznik Koszaliński” 1967, t. 3.
- W 50-lecie szkolnictwa polskiego na ziemi bytowskiej*, „Głos Pomorza”, 4.10.1979.
- Wachowska D., *Haft kaszubski we wsiach okolic Bytowa*, „Łódzkie Studia Etnograficzne” 1988, t. 27.
- W kręgu rusztowań i niemocy*, rozm. z P. Cieleckim, „Pomerania” 1980, nr 1–2.
- W pierwszej szkole – muzeum*, „Pobrzeże” 1979, nr 1.
- Wysiecki L., *Wspomnienia nauczyciela polskiej szkoły powszechnej w Ugoszczy na Kaszubach*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1983, z. 1.
- Wrzeński W., *Z historii V Dzielnicę Związku Polaków w Niemczech (1923–1939)*, „Zapiski Koszalińskie” 1967, nr 8.
- Zaburzycka T., *Działalność kaszubskich zespołów amatorskich we wsiach okolic Bytowa*, „Łódzkie Studia Etnograficzne” 1988, t. 27.
- Zagroda pasterska atrakcją dla turystów*, „Głos Koszaliński”, 15.02.1971.

Źródła internetowe

<http://muzeumbytow.pl/plotowo/>

<http://www.bytow.com.pl/gry/>.

[http://www.pomorskie.eu/pl/kultura/aktualnosci/2009/bytow_cassubia_incognita_spo-
tkanie_teatralno_filmowe](http://www.pomorskie.eu/pl/kultura/aktualnosci/2009/bytow_cassubia_incognita_spo-
tkanie_teatralno_filmowe).

www.kaszubi.pl/files/5085Cassubia_Cantat_opis_projektu.doc.

www.bytow4kultur.pl.

ABSTRAKT

W artykule wskazano główne przejawy aktywności kulturowej ludności kaszubskiej na ziemi bytowskiej od jej początków w okresie reformacji po dzisiaj. Zwrócono uwagę na początkowe inicjatywy w okresie nowożytnym i w XIX wieku, jednak główną uwagę poświęcono okresowi następującemu po przebudzeniu kulturowym Kaszubów na przełomie XIX i XX wieku. W okresie międzywojennym głównymi czynnikami kulturotwórczymi były polskie szkoły oraz aktywność Związku Polaków w Niemczech. Ich dziedzictwo w dużej mierze stało się bazą dla rozwoju ruchu kaszubskiego po drugiej wojnie światowej, szczególnie w drugiej połowie lat czterdziestych oraz po październiku 1956 roku. Prawdziwy renesans aktywności kulturowej Kaszubów nastąpił po przełomie 1989 roku, a wynika zarówno z przychylności władz państwowych i samorządowych, jak i aktywności środowiska lokalnego.

CULTURAL ACTIVITY OF THE KASHUBIANS IN BYTÓW LAND. THE EXPERIENCES OF THE PAST AND THE CONTEMPORARY SITUATION

ABSTRACT

The article indicates the main signs of cultural activity of the Kashubian populace in Bytów land from its beginnings in the Reformation period to contemporary times. It points out the first initiatives in the modern period and in the 19th century, although it focuses on the period following the cultural awakening of the Kashubians at the turn of the 19th century. In the interwar period, the main factors for culture creation were Polish schools and the activity of the Union of Poles in Germany. Their legacy has in great part become the basis for the development of the Kashubian movement after the Second World War, especially in the second half of the 1940s and after October 1956. The true renaissance of the Kashubian cultural activity occurred after the 1989 breakthrough and stems from both the favour of the state and local governments and the activity of the local environment.